

IDENTITATE ROMÂNEASCĂ ÎN PROZELE LUI ION DRUȚĂ

Mihaela COJOCARU
Universitatea „Petrol-Gaze” din Ploiești

Résumé : Les écrivains de la Moldavie ont contribué d'une manière décisive à l'inauguration du roman dans la littérature roumaine. Dimitrie Cantemir est le premier romancier qui nous a laissé un manuscrit, rédigé en 1704, avec le titre **L'Histoire Hiéroglyphique**, en évoquant les aventures de sa jeunesse, à l'aide d'une vaste allégorie, où les masques animalières couvrent les péchés moraux de ses contemporains. Deux siècles après, un autre écrivain né en Bessarabie, région occupée par l'Empire Russe depuis 1812, compose un roman fleuve en huit volumes, **Autour de la Révolution (În preajma revoluției)**, où le protagoniste, Vania Răutu, connaît les expériences de la déportation sibérienne. Le modèle narratif appliqué par Constantin Stere est influencé tant par les oeuvres de Lev Tolstoi, tant par Romain Rolland, son romancier préféré. Vania Răutu, alter ego du narrateur, reflète dans des lumières roumaines, la passion d'agir et de vivre de Jean Cristophe. En 1970, Ion Druță, un écrivain né dans le même village avec C. Stere, éduqué cette fois dans l'Union Soviétique, rédige plusieurs romans (**Le Clocher, Le Fardeau de notre bonté, L'Eglise Blanche**) inspirés de la vie des habitants de sa province natale, de l'histoire médiévale et des paysages dominés par les fleuves Prout et Dnistr. En conclusion, les récits des écrivains roumains, nés et éduqués dans la Moldavie occupée par la Russie impériale ou soviétique, ont été influencés par l'esthétique du roman moderne russe, en illustrant, en même temps, les traits caractéristiques de notre prose traditionnelle. Leurs oeuvres ont le rôle de médiateur entre les formes narratives orientales et celles occidentales, surtout françaises.

Mots-clés: allégorie, esthétique du roman, modèle narratif

Romanul românesc se află sub zodia povestirii grație autorilor născuți pe malurile Prutului și ale Nistrului, al căror har izvorăște atât din înfrățirea neamului lor cu natura și istoria, cât și din experiențele proprii de viață. Literatura noastră medievală datorează *Istoria ieroglifică*, prima scriere de largă respirație narativă, tinereții învolburate și pasionate a lui Dimitrie Cantemir. Manuscrisul redactat în românește la începutul secolului al XVIII-lea, 1704, a fost descoperit și publicat peste aproape două secole, receptarea lui critică desăvârșindu-se abia în a doua jumătate a secolului XX, iar cunoașterea de către publicul larg numai după ce, în ultimele decenii, el a fost publicat în variante accesibile. Un alt autor al cărui destin este împletit cu al Basarabiei de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea este Constantin Stere, om politic pasionat, luptător neobosit pentru interesele românilor. Proza noastră îi datorează unul dintre cele mai reprezentative romane fluviu din epoca modernă, reeditat după 1991, la mai bine de jumătate de secol de la prima ediție, așteptându-și încă cititorii și evaluarea critică. În anii totalitarismului sovietic, instaurat în Moldova de peste Prut după cel de-al Doilea Război Mondial, Ion Druță se remarcă între literații din Chișinău nu numai prin calitățile narațiunilor sale cât și prin destinul sinuos al receptării operei. Repudiat de autoritățile culturale ale provinciei natale, el se autoexilează la Moscova, asemenea lui D. Cantemir, înaintașul fascinat de curtea strălucitoare și cosmopolită a lui Petru I. Valoarea operei lui este recunoscută de către români abia după 1990, o dată cu prăbușirea URSS, în pofida atitudinii politice confuze¹,

scriitorul autoproclamându-se moldovean, nicidecum român. Cei trei romancieri, a căror operă a cunoscut o receptare târzie de către români, s-au implicat și în politică, eșecurile și dezamăgirile personale neafectându-le mesajul artistic.

Autorul *Istoriei ieroglifice* avea rădăcinile pe linie paternă într-o localitate așezată pe malurile Prutului, Fălciu, situată în extremitatea sud-estică a județului Vaslui din zilele noastre. Ajuns în preajma lui Petru I și integrat în aristocrația acestui țar reformator, Dimitrie Cantemir (1673-1723) își țese o biografie fantezistă cu strămoși aleși din Asia lui Timur Lenk, omițând faptul că pasiunea pentru carte și literatură i-a fost sădită în suflet și minte în timpul copilăriei petrecute în Moldova natală. Poate că este un semn al destinului faptul că îi datorăm acestui savant moldovean prima ficțiune narativă, un roman politic alegoric și polemic, cu măști animaliere descoperind caracterele, viciile și păcatele neamului său. Cea mai nobilă mască a romanului, a Inorogului, și-o atribuie sieși, tânărul și pătimașul fiu de domn ignorându-și nu numai râvna de a descifra secretele lumii trecute, prezente și viitoare, ci și ambiția de a se înălța în vârful aristocrației locale, idealuri contrastante cu albul imaculat al acestui animal mitologic.

Constantin Stere (1865-1936), născut în câmpia Sorociei, în Cerepcău-Horodiștea, este feciorul unei familii de boieri moldoveni a cărui educație germano-rusă a fost marcată de administrația țaristă, prezentă în Basarabia din anul 1812. El creează la vârsta maturității depline, în finalul unei vieți aventuroase, un roman fluviu în opt volume, ce resuscitează viața unui erou imaginar, Vania Răutu, personaj simbolic precum Inorogul cantemirian, împătimit de idealuri umanitare și luptător justițiar pentru cauza năpăstuiților și obidiților lumii. În *preajma revoluției*, publicat într-o epocă de efervescență a romanului românesc modern, între anii 1931-1936, deschide o nouă direcție, în concurență cu cele deja consacrate: realismul naturalist și psihologic al lui Liviu Rebreanu, proustianismul și gidismul Hortensiei Papadat Bengescu și al lui Camil Petrescu, realismul magic al lui Mihail Sadoveanu, ortodoxismul liric al lui Gala Galaction etc. Cu o formație intelectuală nihilistă, narodnicistă și umanitaristă, admirator al lui Romain Rolland², C. Stere atribuie protagonistului Vania Răutu propria experiență de viață. Inorogul lui Cantemir, exilat în vârful munților din cauza invidiei unor prieteni trădători, *hameleoni*, renaște după două secole și jumătate în imaginea adolescentului basarabean, deportat de autoritățile țariste în Siberia, din dorința de a-l transforma într-un model existențial, de neurmat de ceilalți colegi de generație. Numai că deportarea, nedreptățile, pericolele extreme suportate cu răbdare și speranță, adaptarea la clima neprietenoasă de la Polul Nord, lipsa de omenie a unora dintre deținuții de drept comun, reduși la starea de animalitate, îi luminează lui Vania Răutu calea de urmat în viață și îi dau puterea să înfrunte și să-și depășească frica, devenind un om politic pragmatic, devotat cauzei românității. Anii cumpliții ai deportării s-au transformat în cunoaștere, meditație și regăsire de sine: „Adesea m-am întrebat ce mă leagă de moldovenii mei din Năpădeni. Acum cred că mi-am dat seama. Eu nu pot spune *noi* decât gândindu-mă la ei. Secole de viață obștească, un șir nesfârșit de generații care au trăit sub aceleași urgii și cu aceleași aspirații au creat un suflet colectiv din care nu mă pot desprinde. Și eu mă simt legat printr-un fir indestructibil de colțișorul acela al Basarabiei, în pâlnia Năpădenilor, un sat de răzeși moldoveni, printre care au trăi și au murit generații de Răuțești până în negura vremilor”³. Dacă cei care l-au deportat pe Vania în golful înghețat al fluviului Obi ar fi știut că el va supraviețui climei, că suferința fizică și morală îl va îndârji astfel încât, revenit din

închisoare, va contribui la eliberarea Basarabiei de sub ocupația rusească și la Unirea ei cu România în anul 1918, cu siguranță că ar fi adoptat o altă tactică de domolire a entuziasmelor lui juvenile, umnitariste și socialiste. Ei, fie că l-ar fi sprijinit să-și continue studiile la vreuna dintre instituțiile de învățământ prestigioase ale Rusiei, integrându-l în aristocrația intelectuală a timpului și transformându-l într-un susținător al prezenței rusești în ținuturile nistrene ca în cazul lui D. Cantemir, fie că l-ar fi ademenit cu iluzorii recunoașteri literare, la nivel unional, trezindu-i regrete nostalgice după fosta URSS, ca în cazul lui Ion Druță.

La aproape jumătate de secol distanță de la publicarea primelor volume ale romanului fluviu al lui C. Stere, în Moldova de dincolo de Prut, recolonizată de URSS după al Doilea Război Mondial, se afirmă un alt prozator talentat. Născut, întâmplător, pe aceleași meleaguri ca și C. Stere, în satul Horodiște din câmpia Sorocii, I. Druță aparține unei familii de țărani, aristocrația locală fiind decimată de administrația țaristă încă de la începutul secolului XX. Destinul feciorului unui *zugrav de biserică*, cum se definește romancierul, a fost presărat de accidente mai puțin spectaculoase ca ale celor doi înaintași. Și el ajunge să fie expulzat din Basarabia natală, nu atât din cauza opoziției față de administrația străină, cât din cauza prietenilor *hameleoni*. În Moscova viețuiau la acea vreme scriitorii din celelalte republici ale URSS, cu al căror talent și cu ale căror opere a intrat și povestitorul basarabean într-o competiție stimulatorie. El descoperă aici că secretul unei capodopere se află în inspirația din viața proprie și din istoria neamului din care face parte, așa că prozele din epoca moscovită descriu spațiile nistrene cu undulările lor mioritice, istoria medievală străjuită de domnia lui Ștefan cel Mare, locuitorii tradiționali, umili, înfrățiți cu natura și statornici în credința lor strămoșească. În *Clopotnița*, prima creație apreciată de critică, tânărul istoric Horia Holban descoperă în monotonia vieții din satul Căpriana secretul hrisovului întocmit încă din vremea lui Ștefan cel Mare, ctitorul mănăstirii înălțate cu cinci veacuri în urmă pe acele locuri. Manuscrisul îi oferă protagonistului nu numai șansa de a accede la un titlu doctoral, ci și o legătură sufletească puternică cu locuitorii din Căpriana. În *Povara bunătații noastre*, chiar dacă prin intermediul protagonistului Onache Cărăbuș romancierul își manifestă rezerva față de loialitatea românilor, invocând teza separatismului regional, el ilustrează marile teme, specifice, ale literaturii noastre moderne: omul înfrățit cu natura, omenia și ospitalitatea tradițională a basarabenilor, resemnarea lor în fața nedreptăților istoriei, respectul familiei și al comunității natale etc. Ciutura și oamenii așezați între marginile ei au suportat cu răbdare teroarea istoriei și calamitățile naturale, fiind sprijiniți numai de fluviul Nistru: „Ciutura este un sat destul de măricel, dar [...] nici prea-prea, nici foarte-foarte [...]. Lut și lemn, cât vrei, dar nevoia cea mare a ciuturenilor erau locurile de casă pentru că satul înghesuit la încheietura celor două dealuri, se ajungea streășină cu streășină”, fiind alcătuit din „două sute de acoperișuri din paie și stuf, înghesuite într-o văgăună”⁴. Duhul fluviului își face apariția în momentele de cumpănă ale existenței ciuturenilor sub forma unei cățele roșcovane ce îi ajută să supraviețuiască. Când răul își are izvorul în ideologiile absurde puse în practică de misionari zeloși, din afara comunității, localnicii așteaptă răbdători ca istoria să-și schimbe direcția, eliberându-i din situația absurdă, adusă din Asia.

Onache Cărăbuș, protagonistul narațiunii, are multe trăsături care îl apropie de cel mai reprezentativ personaj țăran din literatura noastră contemporană: Ilie Moromete.

Asemenea lui Marin Preda, romancierul basarabean recunoaște că protagonistul romanului *Povara bunătații noastre* este inspirat de amintirea propriului tată⁵. Criticii de la Chișinău au recunoscut în acest personaj prototipul țaranului moldovean, care a „rezistat și a dus torța neamului de secole, un moștenitor al focului din vatră ce salvează neamul de noapte, de întuneric, de dispariție”⁶. Și în romanul lui Druță timpul devorează energiile omenești, ca și în *Moromeții* scriitorului muntean. Dacă în narațiunea lui Marin Preda conflictul acoperă în esență o jumătate de an agricol, de la arat la seceriș și la vânzarea recoltei la munte, narațiunea scriitorului basarabean rememorează succint evenimentele dramatice ale secolului XX: Primul Război Mondial, epoca interbelică, cel de-al Doilea Război Mondial, epoca postbelică. Timpul tensionează viața eroilor: dacă în epoca interbelică prietenia dintre români este un semn de normalitate și umanitate, războiul o destramă, instalând distanțe sufletești, aparent ireconciliabile, premergătoare ale deșirării româno-române, susținute în surdina de puterea străină din RSS Moldovenească. Eșecul guvernării legionare în satul românesc de la sfârșitul epocii interbelice, evocat în *Delirul* lui Marin Preda, este similar cu cel al administrației românești în Basarabia, în cele două decenii ale secolului XX de existență comună. Pentru a ilustra lipsa de solidaritate a românilor, prezenți în Ciutura în epoca interbelică, față de comunitatea tradițională, I. Druță enumeră dezamăgirile lui Onache provocate de prietenul din copilărie, Haralambie, un consătean din familia *hameleonilor* cantemirieni, rob al interesului personal, lipsit de omenie și bună-cuviință.

M. Preda și I. Druță nu polemizează cu strămbătățile politice ale vremurilor evocate, atribuind personajelor principale o înțelepciune mitică. Pentru Onache Cărăbuș pământul are un rost existențial, cosmic: „fînța lui răsărise din socoteala zilelor de muncă și hodină rânduite cu sute de ani în urmă: după șase zile de muncă, una de hodină, iar șase de muncă și iar una de hodină. Altfel viața nu avea rost”⁷. Asemenea lui Ilie Moromete în poiana lui Iocan, Onache este considerat un înțelept, ieșind seara cu *un sac de pataranii*: „Sară de sară, o săptămână încheiată băieții din Ciutura stăteau în jurul lui Onache și se împărțeau din voia lui bună [...]. Părinții flăcăilor ce-și petreceau serile la Onache găseau multă înțelepciune în vorbele spuse de Cărăbuș”⁸. Limbajul lui, înțesat de anecdote morale, devine o enigmă pentru neinițiați. Astfel, ginerele său, Mircea Moraru, întâlnindu-l îmbrăcat în straie de sărbătoare, îl întreabă dacă merge la vreo nuntă. Socrul îi răspunde cu tâlc: „De sărbătoare n-am să-ți spun, că nu țin sărbătorile, și nici de nunți n-am prea auzit, dar m-am dres și ghilosit, că iaca n-ai să crezi, dar nevoia te face”⁹. Ciutura îi reproșează lui Onache libertatea de exprimare: „prea era el rău de gură Onache acela, prea era arțăgos [...]. Marea lui plăcere era să tot arunce săgeți otrăvite din vârful dealului în vale spre sat. Ciutura ba se supăra, ba nu-l mai ia în seamă [...]. Onache face ce face și caută să piște satul tocma unde-l doare mai tare”¹⁰.

În *Biserica albă*, o narațiune din anul 1983, acțiunea se derulează după cedarea Bucovinei familiei de Habsburg, în anul 1775. Romanul împletește trei fire narative. Planul politic evocă figura țarinei Ecaterina cea Mare și războaiele ruso-otomane pentru extinderea imperiului până la Marea Neagră și Peninsula Balcanică, conduse de generalul Potiomkin. Un al doilea plan narativ, creștin-isihast, este închinat sfântului Paisie Velicikovski, refugiat de la mănăstirea Dragomirna, din Bucovina ocupată de Imperiul Austriac, la mănăstirea Neamț. Un al treilea plan este dedicat basarabenilor, năpăstuiți de poftetele păcătoasei Țarine și de ambițiile militare ale favoritului ei. În acest ultim fir narativ,

romancierul ilustrează frumusețea morală a localnicilor, credința ce le dă forța de a ctitori biserici, în pofida resurselor minime și a unor obstacole uriașe. Eroina principală este o tânără, a cărei credință întărită și de învățăturile sfântului Paisie Velicovschi, renaște speranța consătenilor. Schimbarea sufletească a ocolinienilor se reflectă și în noul toponim al localității lor, Biserica Albă, grație ctitoriei zidite cu trudă și încredere, devenită un reper de spiritualitate ortodoxă în Basarabia. Satul de pe malurile înalte ale Nistrului, prin forța credinței Ecaterinei celei Mici supraviețuște pofțelor ruinătoare ale victorioșilor efemeri ai istoriei, urmele tragice ale colonizării țariste fiind estomplate de mândria localnicilor de a-și fi înălțat pe malul Nistrului o biserică albă, culoare ce semnifică propriul destin: „Apele lui se tot perindă, de parcă sufletul noastru nu s-ar fi înfruptat din taina cuvântului, și mâna n-ar fi cunoscut bucuria celor înfăptuite. Nistrule, bătrânule, / Ce mai faci, străinule? / Ce tot râzi. păgânule? / Ce tot plângi, creștinule?. O fi având ceva magic, o fi având ceva sfânt în adâncurile unde nici soarele nu răzbate, acolo unde se înfiripă și crește și se coace eternul alb al neprihănirii, culoarea destinelor noastre, culoarea veșniciei: Nistrule cu apă lină, / Apă dulce, apă sfântă [...]”¹¹.

După mai multe secole de literatură românească, albul inorogului cantemirian își găsește o nouă semnificație. În timpul regimului politic al sovietelor, secularizat și desacralizat, al cărui ateism doctrinar interzicea oamenilor dreptul la credință și confesiune religioasă, un romancier de dincolo de Prut așază la temelia artei lui convingerea că albul este semnul mântuirii sufletești a conaționalilor aflați *sub vremi*, chiar dacă ei sunt înstrăinați de limba maternă și de tradițiile străvechi.

Bibliografie

- Cantemir Dimitrie, *Istoria ieroglifică*, Editura Junimea, Iași, 1988
Cimpoi, Mihai, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, Editura Arc, Chișinău, 1996
Druță, Ion, *Scrieri*, 4 volume, Editura Literatura artistică, Chișinău, 1989
Stere, Constantin, *În preajma revoluției*, 3 volume, Editura Cartea Românească, București, 1991
XXX, *Dicționarul cronologic al romanului românesc, de la origini până la 1989*, Editura Academiei Române, 2004

¹ Rezervele lui Ion Druță față de statul român au fără îndoială explicații istorice și personale. Ele aduc în atenție un alt prozator, pe transilvăneanul Ioan Slavici, care în anul 1918 a negat necesitatea Unirii tuturor românilor. Experiența de viață din Regat, precum și propriile idealuri politice, utopice, ce prefigurau o federație transilvăneană ce ar fi asigurat armonia dintre diversele etnii și confesiuni, l-au făcut să rostească celebra frază antiunionistă: „N-au românii de dincolo ce să învețe de la frații lor de aici, și să-i ferească Dumnezeu să nu ajungă în starea în care se află azi aceștia”.

² Romain Rolland, 1866-1944, este consacrat ca romancier mondial în anul 1916, când i se decernează premiul Nobel pentru literatură. Principalele sale creații sunt două *bildungsromane*: *Jean-Cristophe* (1904-1912) și *Inimă Vrăjită (Âme enchantée)*, 1922-1933. Pentru Romain Rolland rostul artei *nu este visul, ci viața*. El îndemna artiștii să trăiască viața vremii în care există, chiar dacă ea este zgomotoasă și tulbură: *trebuie să dai și să primești întruna, să dai, să dai mereu și să primești*.

³ Constantin Stere, *În preajma revoluției*, Volumul IV, *Hotarul*, Partea III *Tania*, cap. XV *Tobolsc*, ediția îngrijită de Zigu Ornea, volumul II, Editura Cartea Românească, 1991, p. 201

⁴ Ion Druță, *Povara bunătății noastre*, în ediția de *Scrieri*, volumul II, Editura Literatura artistică, Chișinău, 1989, p. 19-20

⁵ Ion Druță, *Ora jertfirii noastre*, Chișinău, 1998: „Mă voi referi la răposatul meu părinte Pantelimon Druță, pe care l-am știut mai bine. L-am studiat destul în *Povara bunătății noastre*, dar, ca orice om, mai rămâne o enigmă”.

⁶ A. Hropotinski, *Problema vieții și a creației*, Chișinău, 1998

⁷ Ion Druță, *Povara bunătății noastre*, ed. cit. 357

⁸ Idem, p. 91

⁹ Idem, p. 254

¹⁰ Idem, p. 21

¹¹ Ion Druță, *Biserica Albă*, în *Scrieri*, volumul III, ed. cit., p. 338